

Olszewski, Eugeniusz

"I. I. Chodźko - pierwszy issledowatiel Kawkaza w matiematiczeskim otnoszenii. (Nowyje matieriały k jego biografii)", F. A. Szybanow, Moskwa 1969 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 15/2, 392-393

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

1881)², Edwarda Kowerskiego (1837—1916)³, Stefana Kozłowskiego (1858—ok. 1911), Stanisława Rylkego (1843—1899), Hieronima Stebnickiego (1832—1897), Wincentego Wiśniewskiego (1781—1855), Piotra Zaleskiego (1850—1916), Józefa Żylińskiego (1834—ok. 1894) i Stanisława Żylińskiego (1838—1901). Ponadto w *Kronice* występuje kilka dalszych nazwisk polskich: Bogusławski, Giżycki, Karpiński, Kiersnowski, Sikora, Zagórski, Zakrzewski. Byli to fachowcy na stanowiskach kierowniczych, a więc również przeszli do historii geodezji rosyjskiej. Jest przy tym charakterystyczne dla ówczesnego okresu dziejów naszej ojczyzny, że wszyscy wymienieni geodeci pracowali niejako w diasporze: Kaukaz, Syberia, Turkiestan i inne krańce imperium rosyjskiego — takie były przeważnie tereny ich pracy. Natomiast żaden z nich nie brał udziału w wymienianych w *Kronice* pomiarach ziem Królestwa Kongresowego.

Kazimierz Sawicki

F. A. Szybanow, I. I. Chodźko — *pierwyj issledowatel Kawkaza w matematiczeskim otnoszenii. (Nowyje materiały k jego biografii). „Istoriko-Astronomiczeskije Issledowanija”*. T. 10. Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1969, ss. 185—198.

W tomie 10 wydawanego od 1955 r. pod redakcją doc. P. G. Kulikowskiego nieperiodycznego wydawnictwa „Istoriko-Astronomiczeskije Issledowanija” tkazał się interesujący dla czytelnika polskiego artykuł F. A. Szybanowa o Józefie Chodźce, wybitnym polsko-rosyjskim geodecie, pod którego kierownictwem dokonano w latach 1847—1865 pierwszych podstawowych pomiarów terenów Zakaukazia i Północnego Kaukazu.

Autor wykorzystał w tym artykule obszerną literaturę oraz nie publikowane dotychczas materiały z archiwów leningradzkich. Na tej podstawie mógł on bardzo precyzyjnie opisać i ocenić prace na Kaukazie, gdzie Chodźko spędził połowę życia, oraz przedstawić czytelnikowi radzieckiemu nie znane mu dotychczas fakty, jak np. udział trzech braci Chodźki w powstaniu listopadowym oraz podejrzenia, które spowodowały nagłe jego przeniesienie — a raczej zesłanie — wiosną 1831 r. z terenów litewsko-białoruskich¹ do Mołdawii.

F. A. Szybanow jest zatem pierwszym — jak się zdaje — radzieckim historykiem geodezji, który traktuje Chodźkę jako Polaka. Choć bowiem o polskiej jego narodowości informowała np. przed kilkunastu laty *Wielka encyklopedia radziecka*², to wiadomość tę najwładocniej przeoczyli przed 10 laty autorzy poświęconej wybitnemu geodecie książki³, a ostatnio — podająca jego krótki życiorys Z. K. Nowokszanova-Sokołowska⁴.

O ile jednak F. A. Szybanow starannie wykorzystał w swym artykule literaturę w języku rosyjskim oraz archiwalne źródła leningradzkie, to nie zadbał o zapoznanie się także ze źródłami polskimi, i to nie tylko archiwalnymi⁵, ale i stosunkowo łatwo dostępnymi drukowanymi: nie sięgnął on w szczególności do *Polskiego słow-*

² Por. niżej recenzję artykułu F. A. Szybanowa o J. Chodźce.

³ Por. życiorys E. Kowerskiego w *Polskim słowniku biograficznym*. T. 14. Wrocław—Warszawa—Kraków 1969, s. 582.

¹ Od 1821 r. Chodźko był zatrudniony przy prowadzonych na tych terenach pracach triangulacyjnych.

² Por.: Wyd. 2. T. 46. Moskwa 1957, s. 257.

³ Por.: N. N. Bolszakov, B. W. Wajnberg, P. N. Nikitin, *Josif Iwanowicz Chodźko, uczonej-geodiezist*. Moskwa 1960.

⁴ Por.: Z. K. Nowokszanova-Sokołowska, *Kartograficzeskije i geodieziczeskije raboty w Rossii w XIX — naczale XX w.* Moskwa 1967, ss. 245—246; por. także wyżej w niniejszym numerze recenzję tej książki.

⁵ Por. w niniejszym numerze artykuł Z. Kolankowskiego *Polskie zbiory rękopiśmienne jako warsztat badań nad dziejami nauki i techniki rosyjskiej i radzieckiej*.

nika biograficznego⁶, gdzie znalazłby nie tylko potwierdzenie niektórych podanych w artykule informacji, ale także ich uzupełnienie i wyjaśnienie. Tak np. zażalenie do *Słownika* potwierdziłoby przypuszczenia autora artykułu w „Istoriko-Astronomicznych Issledowanijach”, iż więziony przez carat w latach 1826—1830 Jan Chodźko był istotnie ojcem Józefa. Z informacji *Słownika* wynika również, że zesłanie Józefa Chodźki do Mołdawii było — z punktu widzenia władz carskich — w pełni uzasadnione, gdyż młody geodeta był w 1831 r. upatrzony na powstańczego komendanta Wilna.

Przykład prac nad Chodźką wskazuje zatem, jak słuszne były postulaty odbytego w 1969 r. sympozjum radzieckich i polskich historyków geologii i geografii⁷, by badania dotyczące życia i dorobku naukowców jednego kraju, pracujących ongiś na terenie drugiego, prowadzone były bądź wspólnie, bądź w sposób skoordynowany. Jest przy tym oczywiste, iż postulaty te rozciągnięte być powinny nie tylko na wszystkie nauki o Ziemi, ale i na wszystkie inne dyscypliny naukowe i gałęzie techniki.

Eugeniusz Olszewski

D. I. Mendelejew w wspomnianiach współczesnych. [Redaktorzy: A. A. Makarenia, I. N. Filimonowa. Atomizdat, Moskwa 1969, ss. 224.

Książka *Mendelejew we wspomnieniach jego współczesnych* stanowi przykład dość osobliwego gatunku literackiego: z wyjątkiem słowa wstępnego oraz komentarzy na końcu książki żaden fragment w niej zawarty nie został napisany przez jej niejako „budowniczych”. Jest to bowiem antologia tekstów rozmaitych autorów (przeważnie rosyjskich i radzieckich), poświęcona życiu i dorobkowi naukowemu D. I. Mendelejewa.

Twórcami antologii są: kierowniczką Muzeum-Archiwum D. I. Mendelejewa przy Leningradzkim Państwowym Uniwersytecie, kandydat nauk chemicznych A. A. Makarenia oraz pracownik tego muzeum I. N. Filimonowa. Dużą pomoc w przygotowaniu książki — jak czytamy w słowie wstępnym — okazała O. P. Kamienogrodzka i jej współpracownicy z Biblioteki Akademii Nauk ZSRR w Leningradzie.

Istotnym w każdej antologii elementem jest zasada wyboru i układu zamieszczonego materiału. W antologii recenzowanej zasada ta jest prosta: naprzód zamieszczono teksty przyjaciół i uczniów Mendelejewa, następnie osób, których kontakt z uczonym był dość luźny, wreszcie — członków jego rodziny; stąd podział książki na trzy rozdziały.

Na rozdział pierwszy składają się fragmenty wspomnień 19 autorów, którzy odznaczyli się w nauce rosyjskiej, a których można uznać za bezpośrednich uczniów lub przyjaciół Mendelejewa. Wspomnienia te obejmują okres od pobytu Mendelejewa w Heidelbergu w 1861 r. do ostatnich lat jego życia.

Pierwszym z zamieszczonych tekstów jest fragment pracy L. A. Czugaiewa (1873—1922), znanego chemika, od 1908 r. profesora chemii nieorganicznej Uniwersytetu Petersburskiego. Tekst ten poświęcony jest charakterystyce Mendelejewa jako genialnego uczonego: „Ze wszystkich oznak, wyróżniających genialność oraz sposób jej przejawiania się, dwie są — jak się zdaje — najbardziej charakterystyczne: po pierwsze, zdolność ogarniania i łączenia rozległych obszarów wiedzy; po drugie, zdolność do gwałtownych skoków myśli, do nieoczekiwanego zbliżania faktów

⁶ T. 3. Kraków 1937, ss. 384—386.

⁷ Por. sprawozdanie z tego sympozjum w nrze 1/1970 „Kwartalnika”, ss. 208—214.